

A close-up photograph of a bowl filled with white, fluffy rice. Two dark wooden chopsticks are placed diagonally across the top of the bowl. The bowl has a blue and white striped pattern around its rim. The background is a dark, textured surface, possibly a wooden table or a bamboo mat.

RIZSTERMESZTÉSI KÖRKÉP

ÍRTA: HIGASHIKATA

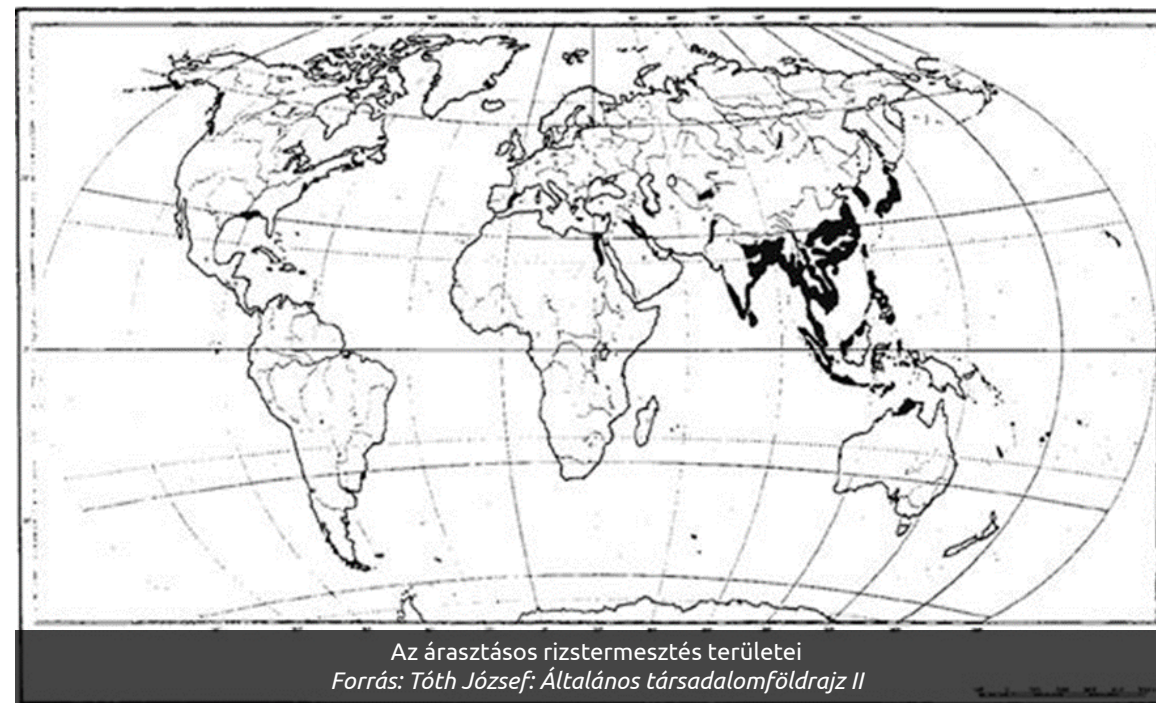
BANAUÉTÓL MEZŐTÚRIG

A rizs az emberiség egyik legrégebben és legnagyobb területen termesztett növényei közé tartozik. Bár felettébb hő- és vízigényes, az emberiség majdnem felének alapvető élelmiszere. Termése könnyen emészthető, „szinte megunhatatlan”. Szénhidrátokban aránylag gazdag, fehérjetartalma a búzához képest kevesebb. Nagy általánosságban így lehet jellemezni Délkelet-Ázsia kultúrnövényét, azonban tényleg az ő kiváltságuk lenne a rizstermesztés? Mi a helyzet Európával? Idehaza volt olyan kérész élete, mint a gyapotnak vagy a narancsnak? Ez alkalommal szeretnék egy kisebb körképet nyújtani ehhez.

Műveléséről nagy vonalakban

Fajtájától és a környezeti viszonyoktól függően a rizs 90-280 nap között fejlődik, ezalatt öntözővízre, gátakra, csatornákra, valamint síkgyenesre művelt földekre van szüksége. Ahol ez utóbbi nem jellemző (pl. Kína déli része, Japán száraz felföldjei, Jáva szigete), ott teraszokat hoznak létre, művelési módtól függetlenül. Ezek közül a legismertebb a Fülöp-szigeteki Ifugao tartományban található Banauei rizsteraszok, amelyeket 1995 óta az UNESCO világörökségi helyszínei között tartanak számon. Számos filippínó számára ez a világ 8. csodája.

A hazai tankönyvek (kicsit csalókan) vízhasználat alapján különböztetik meg a rizstermő területeket, melyek lehetnek árasztásos vagy öntözéses rizsföldek. Előbbit főleg a folyók deltavidékén

Az árasztásos rizstermesztés területei
Forrás: Tóth József: Általános társadalomföldrajz II

A rizstermesztés régészeti leletei
Forrás: Surányi Béla: Kultúrnövények a földhasználatban (Egyetemi jegyzet, 2018)

és alsó folyása mentén alkalmazzák (főként trópusi és szubtrópusi területeken), utóbbit pedig olyan területeken, ahol nem áll rendelkezésre elegendő mennyiségű csapadék. (A hozzá szükséges eszközök, gépek működtetéséből és karbantartásából kifolyólag ez a költségesebb.)

A rizstermesztés globális helyzete

A rizs őshazája és termesztésének kezdete máig ismeretlen, azonban egyes kutatók régészeti leletek, történelmi, ill. vallási emlékek alapján Dél-Kínát tartják „bölcsőjéül”. Botanikai vizsgálá-

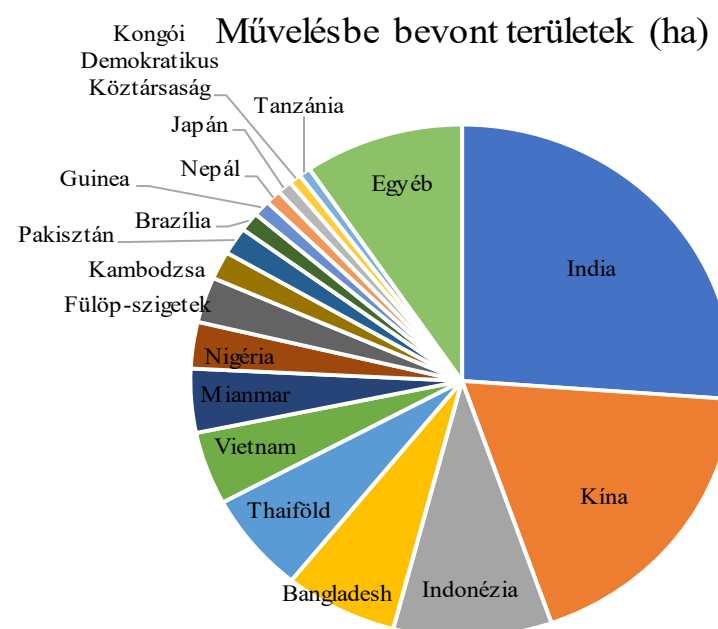
tok alapján a közvélemény által ismert rizs a vad formákból, eredendően a Hinduszáni-félszigetről származik.

A leginkább elfogadott elmélet szerint a rizstermesztésnek két, egymástól függetlenül kialakult központja lehetett: Kína és India. A kínai rizskultúra a többi délkelet-ázsiai országban éreztette hatását, míg Indiából az arabok hódító útja során jutott el Mezopotámiába, Egyiptomba, majd Dél-Európába. Közép- és Dél-Amerikába a spanyol, ill. portugál hódítások révén jutott el. A kontinens északi részén először Dél-Karolina és Georgia államokban (ennek körülményei a gazdaságtörténészek körében máig vitatott), a rabszol-

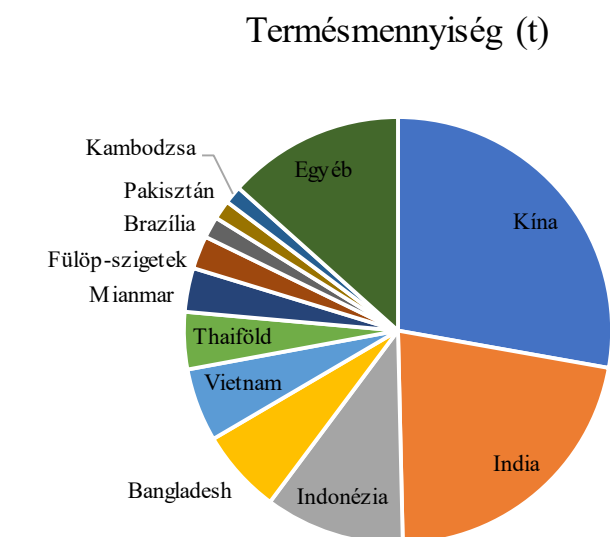
gaság eltörlését követően a Mississippi völgye és a Mexikói-öböl parti síkságain, 1912 óta pedig Kaliforniában vált gazdasági szempontból meghatározó növénygé.

Mindmáig Kínában és Indiában zajlik a legnagyobb volumenben a rizstermesztés, az ENSZ Élelmiszerügyi és Mezőgazdasági Világszervezetének (FAO) 2017-es adatai alapján százmillió tonna nagyságrendű termésmennyiségről van szó. Ezekben az országokban döntően belső fogyasztásra termelik, csupán töredéke kerül külkereskedelmi forgalomba. Ezt követően döntően délkelet-ázsiai országokkal találkozunk a legnagyobbak között, mellettük még Brazília mondható jelentősnek.

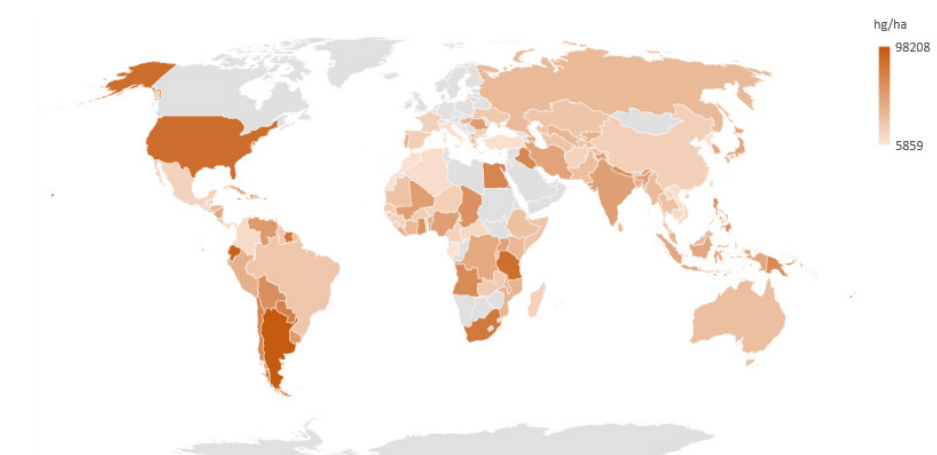
„Fajtájától és a környezeti viszonyoktól függően a rizs 90-280 nap között fejlődik...”

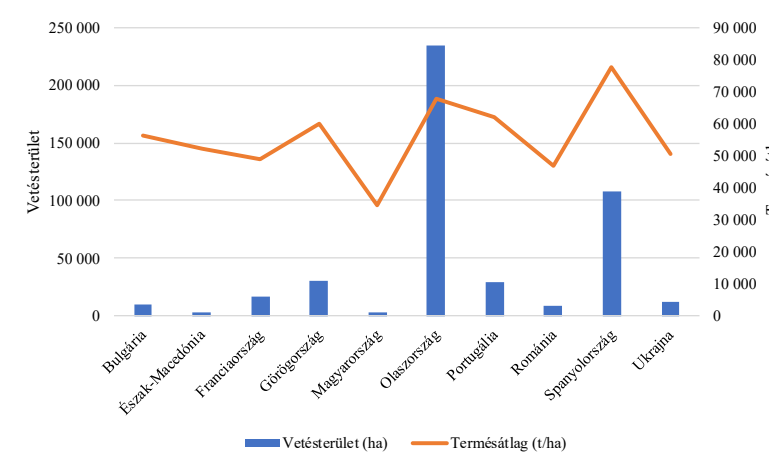
A világ vetésterületeinek megoszlása 2017-ben, hántolatlan rizsre vonatkoztatva
 Forrás: Saját szerkesztés a FAO Stat adatai alapján
 Megjegyzés: Az 1 millió hektár alatti területekkel rendelkező országok az „Egyéb” kategóriába kerültek, ez összesen 100 országot foglal magába.

A világ termésmennyiségeinek aránya 2017-ben, hántolatlan rizsre vonatkoztatva
 Forrás: Saját szerkesztés a FAO Stat adatai alapján
 Megjegyzés: A 10 millió tonna alatti termésmennyiséget produkáló országok az „Egyéb” kategóriába kerültek, ez összesen 106 országot foglal magába.

Terméshozam 2017-ben, hántolatlan rizsre vonatkoztatva
 Forrás: Saját szerkesztés a FAO Stat adatai alapján

Az európai rizs vetésterülete és termésmennyisége 2017-ben, hántolatlan rizsre vonatkoztatva
 Forrás: Saját szerkesztés a FAO Stat adatai alapján

Azonban mi a helyzet Európában?

Nos, mi búzás (annál inkább téstás) népség vagyunk, így nálunk a rizs ételmezési szempontból kiegészítő szerepet tölt be. A 2013-as „Rice Almanac” megállapításai alapján a kontinensre egyfajta észak-dél ellentét jellemző, ami fogyasztásban közel 10-13 kg rizst jelent évente. Az Európai Unió 70%-os mértékben mondható önellátónak rizs szempontjából, ebben Olaszország és Spanyolország viszi a prímet (az uniós rizsmennyiség 80%-át ez a két ország adja). Minden más ország ebből a szempontból mellékes szereplőnek számít, mely közül Magyarország a legkisebb.

A magyar rizs (?)

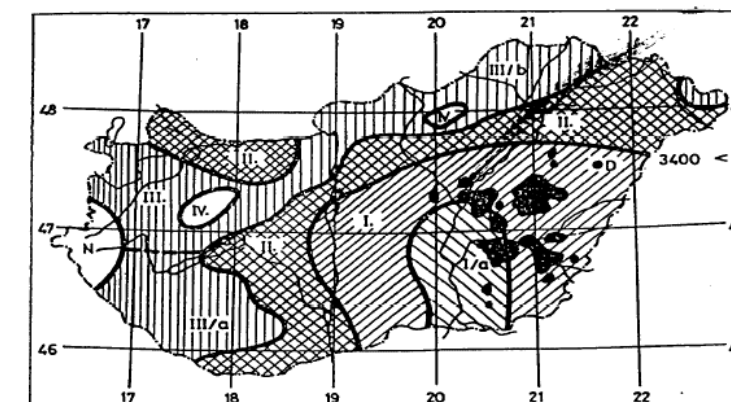
Sokan nem tudják, de idehaza is foglalkoztak/-nak rizstermesztéssel, még ha ez igen körülményes az ország adottságai között.

Magyarországra egyes régészeti vizsgálatok alapján a törökök hozhatták be először, igazoltan azonban a 18. században kezdődhetett termesztése. Ekkor olasz betelepülők saját fajtáikat hozták magukkal a Temes menti területekre, majd az első világháborúig főleg Bácskán és Bánáton zajlott a tevékenység - változó sikerrel, felemás támogatottsággal.

Az 1930-as években zajlott Szegeden a legjelentősebb kutatóssorozat a rizs honosítása és versenyképes termelésének érdekében. Herke Sándor, Obermayer Ernő és Somorjai Ferenc kutatásai nyomán az ország meleg-száraz éghajlatú, szikes talajú területeit törték be a hatékonyabb termelés érdekében, azonban a siker rövid életű volt. 1949-től közel 10 éven át kivételre is futotta, aminek akkoriban egy erős ökológiai-gazdasági hanyatlás vetett véget. Hiába termelték ezekben az időkben a legnagyobb területen, ezek nagy része idővel elgyomosodott, talaja kimerült.

Az akkor legnagyobb volumenben elvetett rizsfajta, a Dunghan Shali erősen fogékony volt egyes betegségekre, továbbá az alacsony felvásárlási árak sem kedveztek a rizzzel foglalkozó gazdaságoknak. Bár voltak törekvések a 70-es években az ágazat megreformálására, ezek nem tudták tompítani a rizstermelés megcsappanását.

A mélyrepülést a rendszerváltás folyamán érte el legnagyobb mértékét: a rizs termesztésére hasznosított vetésterületek a 80-as évek óta drasztikusan lecsökkentek; a kínai, olasz és thai import rizsek minden addiginál jobban kiszorították a hazait.

I/a: az ország legmelegebb, legszárazabb helye
 ● : rizstermelés helye

2. ábra. Magyarország területének agroklímológiai osztályozása és a rizstermesztés helyei
 I. körzet: meleg száraz, 3400 °C-ot meghaladó hőmérséklet, I/a az ország legmelegebb, legszárazabb helye

Forrás: Simonné Kiss Ibolya (szerk.): A rizs termesztése (1983)

Jelenleg hazánkban Békés (ezen belül Szarvas, Csárdaszállás, Köröstarcsa és Békés) és Jász-Nagykun-Szolnok (ezen belül Kisújszállás és Mezőtúr) megyék települései tekinthetők a rizstermesztés húzóerejének. A megmaradt kapacitások évi 10 ezer tonna rizs termelésére alkalmasak, ami továbbra sem elegendő a hazai szükségletek (50 ezer tonna/év) kielégítésére. Az Európai Unió csupán 3322 hektáron való termelést támogat, azt is csak korlátozott feltételek között. Bár a támogatások mértéke tagországi szinten közeledtek egymáshoz, kijelenthetjük, hogy a magyarországi termelők hátrányos megkülönböztetésben részesültek/-nek Olaszországban vagy Spanyolországban tevékenykedő versenytársaikkal szemben. A szakemberhiány a mezőgazdaság egészében alapvető problémát jelent, azonban ez a rizságon hatványozottan jelen van. Fénykorában sem törekedtek kifejezetten „rizsagronómusok” képzésére, azóta az ezzel foglalkozó szakemberek kiöregedőben vannak és nem igazán akar érkezni vérfrissítés.

Mindezek ellenére a legjelentősebb rizstermelő cégnek a kisújszállási Nagykun 2000 Zrt. tekinthető a maga 1000 hektár rizstermő területével. A cég által termelt „Nagykun rizs” 2018-ban a Földművelésügyi Minisztérium (ma Agrárminisztérium) által földrajzi árujelzői oltalom alá került, elvértve megtalálhatóak a Spar kínálatában. A további szereplők bioboltokban, helyi kereskedésekben, valamint webáruházakban értékesítik termékeiket.

A címben emlegettem Mezőtúrt, okkal. A mostanában készülő szakdolgozatom révén megtudtam, hogy ebben a városban már a harmincas években foglalkoztak rizstermesztéssel. A szocializmus idején más sikertelen Tsz-ekből és ÁG-kből megalakult Mezőtúri Állami Gazdaság volt ebben a meghatározó, amely a kilencvenes évek óta Mezőtúri Növénytermesztő és Szolgáltató Zrt. (röviden MENTÉSZ Zrt.) néven folytatja tovább mezőgazdasági tevékenységét. A nevéből adódó tevékenységeken túl külön figyelmet fordítanak a rizstermesztésre, mely termény egy részét puffasztott terméként értékesítik tovább „Friss pufi” néven. Mindez a fent említett körülmények mellett azért is különleges, mert Mezőtúron nem igazán adottak a körülmények rizstermesztés-

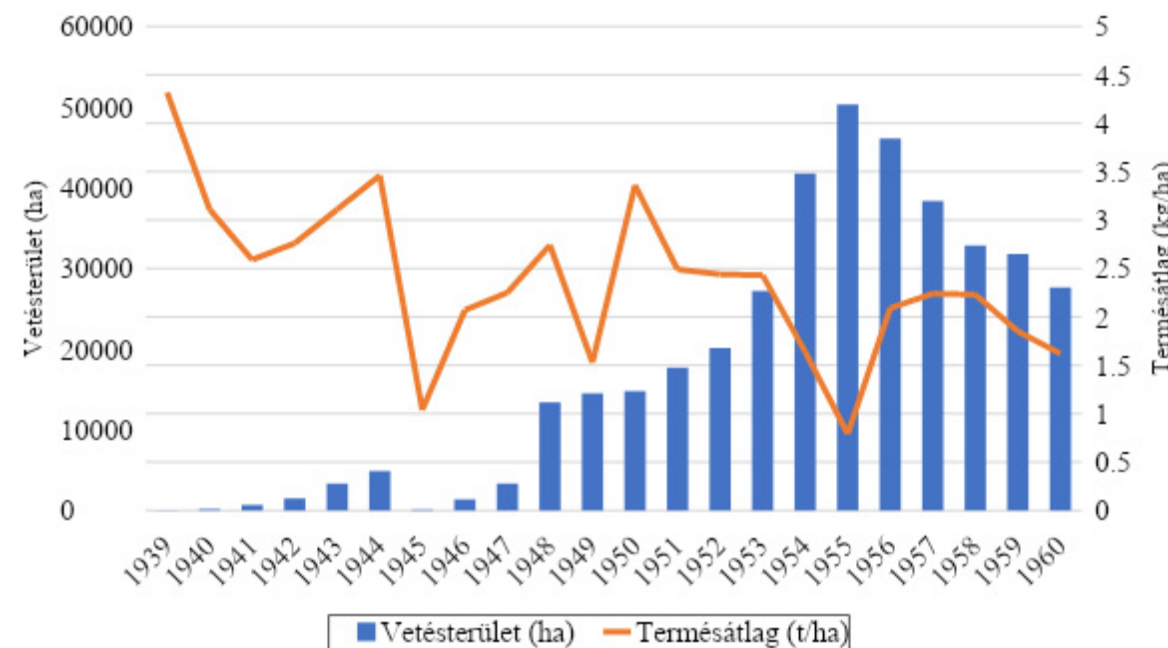
re. Egy olyan településről beszélünk, ahol bár az éghajlati adottságok kedvezőek e növénynek, a gyenge-közepes vízzáró képességű, réti szolcsák-szolonyeces talajok könnyen kimerülhetnek miatta. Épp’ ezért nagyobb odafigyelést igényelnek ezek a termőterületek, amelyet a jelek szerint meg is kapnak.

Összefoglalva

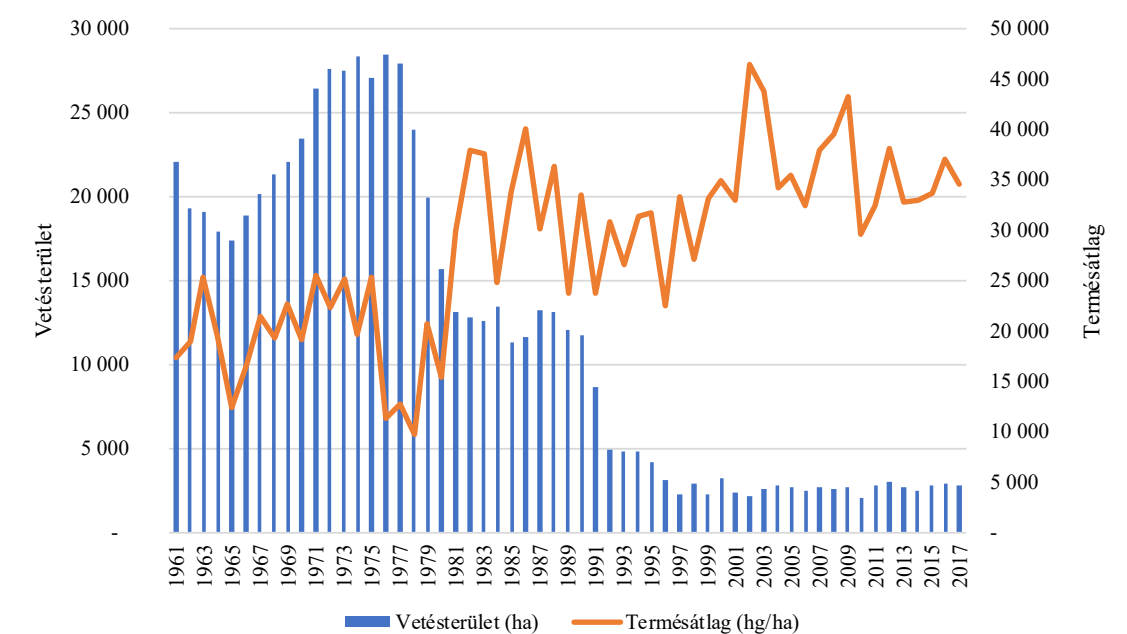
A rizs globálisan az egyik legősibb és legjelentősebb gabonaféléink egyike. Alapvetően a trópusi és szubtrópusi monszunterületek, ill. a folyók alsó folyása és deltavidékei szolgáltatják a legalkalmasabb termőterületek.

„Jelenleg hazánkban Békés és Jász-Nagykun-Szolnok megyék települései tekinthetők a rizstermesztés húzóerejének.”

A magyarországi rizs vetésterülete és termésátlaga (1939-1960)
Forrás: Saját szerkesztés Simonné Kiss Ibolya munkája nyomán

A magyarországi rizs vetésterülete és termésátlaga (1961-2017)
Forrás: Saját szerkesztés a FAO Stat adatai alapján

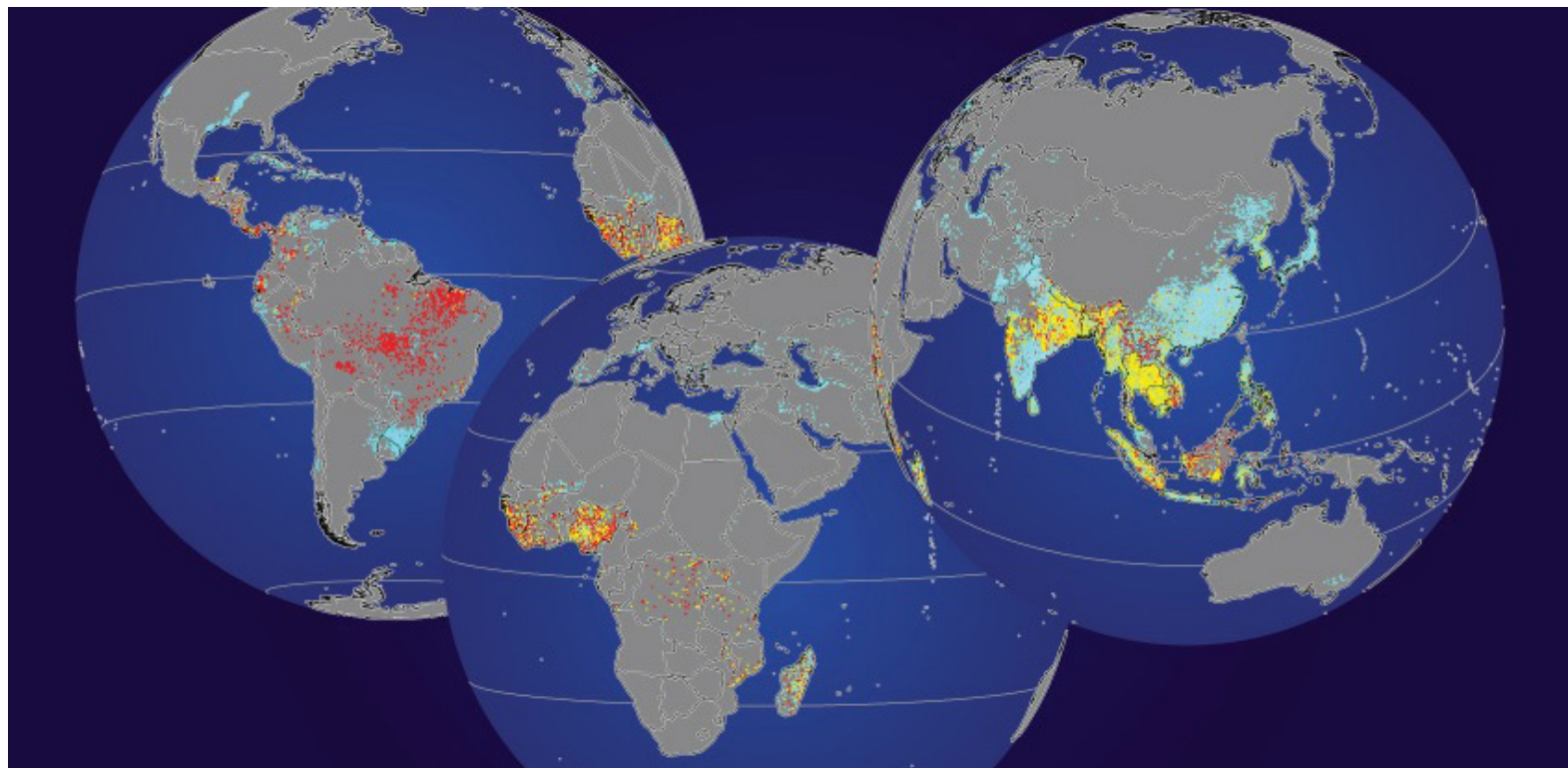
A nagy lakosságszámmal bíró, kiváltképpen dél-kelet-ázsiai térségben alapvető élelmiszernek számít; így nem meglepő módon itt termesztik és hasznosítják a legnagyobb mértékben. Ahol a búza jellemző, ott a rizs inkább kiegészítő funkciót lát el. Ennek következtében az európai országok ebben a tekintetben periférikus szereplőnek mondhatók, közülük is inkább Olaszország és Spanyolország nyújt relatív kiemelkedő teljesítményt. Magyarországon még európai viszonylatban mérve is rövid ideje, de annál változóbb intenzitással zajlik a termesztése. Kutatás-fejlesztés szempontjából már az 1930-as években, termelési volumenét tekintve a szocialista időszakban élte fénykorát, napjainkban marginális szerepet tölt be.

Leginkább a Hortobágy-Berettyó-főcsatorna, ill. a Körösök vidékén jellemző. A lakossági igényeket nem szolgálja ki, jó ár-érték aránya ellenére versenyhátrányban van az import rizzsel szemben, hiába jobb minőségű. Marketingtevékenység hiányában nem tud itthon keresletet generálni, ami nem segíti a termelés fejlődését.

Ezek közt egyedülállónak számít Mezőtúr, ahol a gyengébb adottságok ellenére is foglalkoznak rizstermesztéssel, amely nem áll meg a nyers rizs értékesítésénél.

Mindezek után buzdítok mindenkit, hogy támogassa a hazai termelőket és vegyen magyar rizst! :)

Források: *KATTINTS IDE*

Vetésterület (ha)	Rizs (hántolatlan szemtermés)								
Terület	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Budapest	2	2	4	24	2	21	21	-	-
Pest megye	-	-	-	-	-	-	12	5	129
Jász-Nagykun-Szolnok megye	1064	1214	1082	1435	1186	1124	1284	1080	1225
Békés megye	1646	784	1624	1500	1454	1259	1486	1823	1411
	Indián rizs								
Terület	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Hajdú-Bihar megye	237	288	425	405	-	-	-	-	-
Jász-Nagykun-Szolnok megye	613	118	457	730	864	783	772	885	812
Békés megye	111	66	-	-	-	-	-	-	174
Termésmennyiség (t)	Rizs (hántolatlan szemtermés)								
Terület	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Budapest	5	7	9	44	3	40	20	-	-
Pest megye	-	-	-	-	-	-	2	19	458
Jász-Nagykun-Szolnok megye	4978	4021	4259	5694	4933	3372	4668	5348	5999
Békés megye	6739	1865	4752	5537	3702	4503	4722	5401	5846
	Indián rizs								
Terület	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Hajdú-Bihar megye	314	128	382	582	-	-	-	-	-
Jász-Nagykun-Szolnok megye	730	39	404	1243	825	733	742	1170	768
Békés megye	133	22	-	-	-	-	-	-	198
Terméshozam (kg/ha)	Rizs (hántolatlan szemtermés)								
Terület	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Budapest	2500	3500	2230	1840	1650	1900	950	-	-
Pest megye	-	-	-	-	-	-	200	3800	3550
Jász-Nagykun-Szolnok megye	4680	3310	3940	3970	4160	3000	3640	4950	4900
Békés megye	4090	2380	2930	3690	2550	3580	3180	2960	4140
	Indián rizs								
Terület	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Hajdú-Bihar megye	1320	440	900	1440	-	-	-	-	-
Jász-Nagykun-Szolnok megye	1190	330	880	1700	960	940	960	1320	950
Békés megye	1200	330	-	-	-	-	-	-	1140

A magyarországi rizstermesztésre vonatkozó adatok 2009 és 2017 között, megyei bontásban

Forrás: Saját szerkesztés a KSH Tájékoztatási Adatbázisa alapján